

УДК 159.9.016:316.6

ШВАЛЬ Ю. М.

Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України, м. Київ

ПРОСТОРОВО-ПСИХОЛОГІЧНА ОРГАНІЗАЦІЯ СЕРЕДОВИЩА БУТТЯ І ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

Формування інтелектуальних почуттів обумовлюється показниками культурного середовища існування людини. Виховання почуттів, взагалі та інтелектуальних почуттів людини, зокрема, відбувається під впливом культурного середовища її існування. Відтак, культура є домінуючим чинником формування інтелектуальних почуттів у молодшому шкільному віці.

Вплив культури на формування інтелектуальних почуттів молодшого школяра не може бути однозначним враховуючи динаміку змін культурного вектору середовища та багатошаровість останнього. Так, формування інтелектуальних почуттів можливе тільки у осіб, які мають певний загальноосвітній рівень, тому велике значення для розвитку інтелектуальних почуттів набуває освіта. У процесі навчання у школі учні опановують основи знань, які сприяють розвитку інтелектуальних почуттів. Важливу роль у їх становленні відіграє створення в нашій країні різних наукових і технічних товариств, видання наукових та науково-популярних журналів, підтримка наукової діяльності. Відтак, культура характеризує сукупність матеріальних та духовних цінностей, створених людством протягом його історії, а також історично набутий набір смислів у середині соціуму створених для його гармонізації.

Підводячи підсумки вище сказаного можна говорити про те, що культура є основою яка дозволяє людям інтерпретувати свій досвід та спрямовувати свої дії у той час як суспільство являє собою мережу соціальних стосунків, які виникають між людьми. Засобами культури є мовлення, мислення та символічні значення.

Ключові слова: *інтелектуальні почуття, культура, самореалізація.*

Той факт, що буття і життєдіяльність людини здійснюється у певному конкретному середовищі не викликає жодного сумніву і тому його можна прийняти як вихідний постулат усього подальшого аналізу. Питання полягає тільки у тому, що вважати таким середовищем. Надалі ми проведемо детальний аналіз видів і типів середовищ, але зараз можемо стверджувати, що як в історичному, так і в онтологічному аспектах людське буття передбачає наявність двох базових типів середовища існування. З одного боку, це конкретне природне, а точніше, ландшафтно-природне середовище, яке існує як *natura naturata*¹ і утворює базові умови побудови і розгортання форм

¹ Це латинське визначення російською мовою добре перекладається як «естественно-природный» процес або середовище, англійською, як «natural»

життєдіяльності. З другого боку, це конкретне соціальне, а точніше соціо-культурне середовище, яке існує у сукупності норм і правил організації соціальної поведінки, діяльності і взаємодії.

Ці два середовища утворюють певну цілісність і саме на їх перетині формуються базовий психологічний конструкт свідомості, який можна визначити як «образ життя» і відповідний конструкт практик, який можна визначити як «спосіб життя».

Спосіб життя, у психологічному розумінні, задається й структурується ментальною схемою соорганізації простору життєдіяльності та форм її здійснення. Простір життєдіяльності структурується усвідомлюваними умовами й обставинами життя, а форми – переважними цільовими настановами й інтенціями. Цілісність способу життя утворюється й утримується на трьох психологічних рівнях:

- на рівні свідомості як ідея сенсу життя;
- на рівні волі суб'єкта дії як ідея належного в житті;
- на рівні переживання особистості як ідея справедливості й «правильності» життя.

Однак спосіб життя не можна розглядати тільки в структурному плані – він завжди здійснюється й розгортається як процес, а точніше, як сукупність процесів життєдіяльності, через які здійснюється «виробництво й відтворення» життя.

Сама життєдіяльність може бути представлена як нерозривна єдність трьох діяльнісних процесів (див. рис.):

- **Життєзабезпечення**

Базовий принцип – максимальне накопичення ресурсів. Мир заданий як просторова «карта залягання» ресурсів (своєрідна економічна географія: отут залягають гроші, отут – влада й т.п.). Життя – як нескінченна боротьба за ресурси. Психологічний показник: успішність як максимальна наближеність до ресурсів. Ціннісна типологія ресурсів (гроші, влада, статус, речі, предмети розкоші й т.п.) задає базову мотивацію вибору цільових об'єктів життєдіяльності. Базова міфолого-психологічна ідея – ідея справедливості.

- **Життєустрій**

Базовий принцип – комфорт. Мир заданий як топологічне середовище, що полягає з топонімів факторів підтримуючих або порушують гомеостаз (соціальна географія: «гори страху», «море насолоди», «вершини задоволення» і т.п.). Життя – як нескінченна середовищна адаптація (асиміляція й акомодация). Психологічний показник: благополуччя як максимальна перевага позитивних факторів. Топологія середовища задає «маршрутну карту» просування до місць комфор-

process of nature», але українською мовою воно має перекладатися як «природно-природний», що виглядає як повна та беззмістовна тавтологія. Таким же чином українська мова дуже не точно передає зміст поняття «естественно-исторический», коли треба використовувати словосполучення «природно-історичний».

ту й уникнення джерел дискомфорту, як виражений стиль життя. Базова міфолого-психологічна ідея – ідея щастя.

- **Життєреалізація (Життєбудівництво)**

Базовий принцип – суб'єктність. Мир заданий як ландшафтна карта, на якій розташовується архітектурний проект якогось майбутнього спорудження (від вихідного ландшафту в процесі реалізації проекту може бути щось і залишиться, але не обов'язково: Мир, лише вихідна умова моєї дії, «ніщо, яке є щось»). Життя – як нескінченний рух до великої мрії (Блискучий приклад – А.С.Пушкін «Мідний вершник»: «На березу пустынних волн стоял он дум великих полн ... Тут будет город заложен»). Психологічний показник: здійснення як максимальна реалізованість життєвих цілей і проектів. Базова міфолого-психологічна ідея – ідея творення (див. рис. 1).

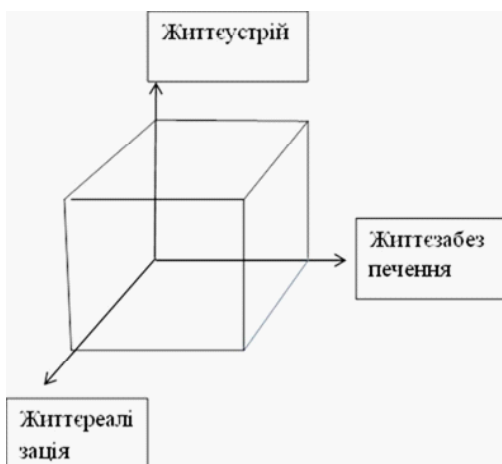

Рис 1. Схема взаємозв'язку процесів життєдіяльності

Життєзабезпечення є повсякденною формою здійснення життєвих процесів і відносин. Іншими словами, у способі життя людей, незалежно від місця індивіда в соціальній ієрархії й структурі, від розміру й форми власності, усе змушені самостійно вирішувати завдання на забезпечення життєдіяльності. Причому, у своїх зовнішніх проявах розв'язок такого завдання завжди виглядає як боротьба за життєві ресурси, за підвищення рівня і якості життя. Вирішення завдання на життєзабезпечення становить основу способу життя населення.

У соціально-психологічному плані життєзабезпечення може бути презентовано як система ментальних схем організації процесів отримання і використання ресурсів спільнотою, соціальними групами та індивідами.

У процесуальному плані спосіб життя являє собою повністю замкнений цикл, де використання зовнішніх (природних) ресурсів

співвіднесене із процесами їх природнього існування. Це означає що певна людська спільнота (антропоценоз) і природні умови (біоценоз) утворюють цілісну стійку **антропо-природну екосистему**, а ступінь її збалансованості показує тип і характер екологічності нашої життєдіяльності (див. рис. 2).

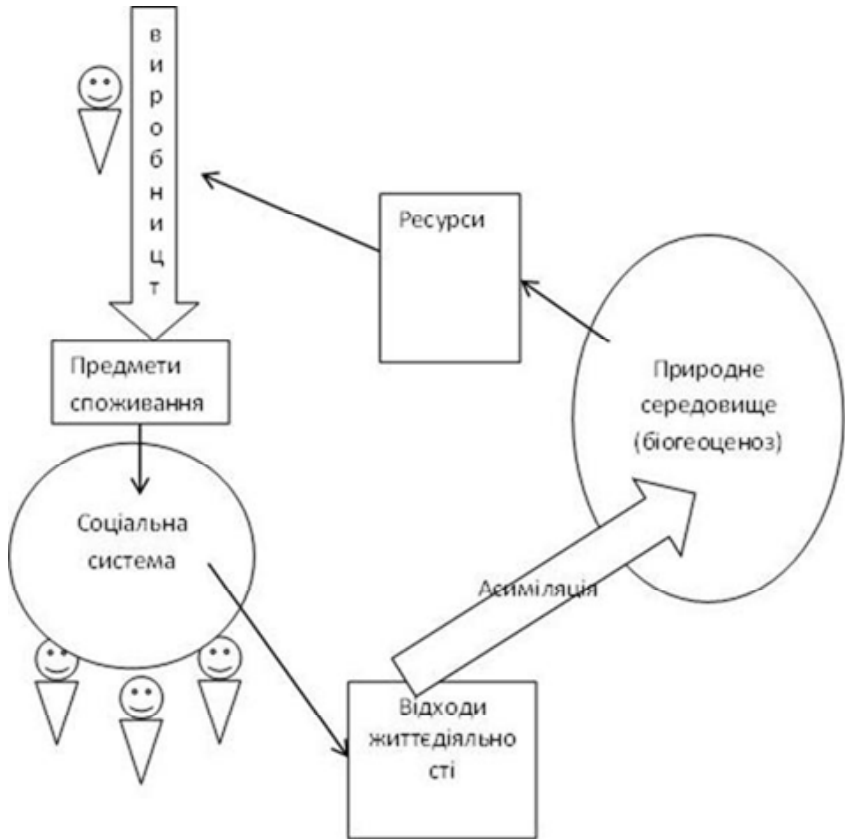

Рис. 2. Модель антропо-природної екосистеми

Доти, поки цей баланс якось зберігався, і вичерпування життєвого матеріалу з біоценозів відновлювалося за рахунок природних механізмів, існування антропоценозів було досить стійким.

Обсяг і засоби вичерпування природного матеріалу, в якості ресурсу життєдіяльності соціуму, у сукупності із кількісними та якісними характеристиками продукування відходів утворюють «антропогенний тиск» на природне середовище. Якщо цей тиск перевищує певну межу, то виникає ефект екологічної катастрофи, яка руйнує не тільки природне середовище, а й знищує цілі соціальні

антропоценози. Так зі стародавніх часів відомо, що нерозважливе землекористування призвело до виникнення пустель на тих місцях, де колись були квітучі ниви – пустелі Сахара чи Кара-Кум виникли саме таким шляхом. Але для людства більш страшним за своїми наслідками є екологічні катастрофи, пов'язані з відходами життєдіяльності. Саме накопичення відходів життєдіяльності у такій формі, яка унеможлиблює їх природну асиміляцію, протягом багатьох сторіч (і, принаймні, до початку ХХ-го століття) призводило до виникнення нищівних епідемій холери, чуми, віспи, морової язви тощо, які у прямому сенсі спустошували величезні території.

Проте, до останнього часу самі способи природокористування і тип відходів були такими, що протягом 1-3 поколінь людського життя природа відновлювалась чи утворювались нові біоценози. Сьогодні цей баланс зруйновано остаточно, і природне відтворення біоценозів стає усе більш проблематичним. Справа в тому, що ми, з одного боку, стали непоправне багато ресурсів вичерпувати із природи, і, з іншого боку, антропоценози стали продукувати такі відходи, які біоценози не можуть асимілювати в якості своїх ресурсів харчування, росту й розмноження. Це призводить до двох кардинальних наслідків:

1. Те, що не може бути асимільоване не просто «забруднює» середовище існування – воно його змінює й робить непридатним для існування біоценозів, що за законом негативної петлі зворотного зв'язку автоматично приводить до катастрофічного зниження наших можливостей вичерпувати життєві ресурси.
2. Те, що не може бути асимільоване стає часткою самого середовища, тобто ми починаємо жити не у природному середовищі, а у «відходному» середовищі.

Таким чином, ми можемо констатувати, що відбулася зміна самого природного середовища життєдіяльності і всієї антропо-природної екосистеми. Ці зміни можна зафіксувати на запропонованій моделі (див. рис. 3).

На моделі чітко видно, що саме природне середовище зазнало **системно-структурних** змін і питання полягає тільки в тому, чи може природа відновитися за рахунок власних механізмів, чи ми реально стоїмо на порозі глобального змінювання усієї екосистеми Землі, тобто на порозі глобальної екологічної катастрофи. Порушення балансу способу життя сьогодні усвідомлюється як глобальна екологічна катастрофа, причина якої лежить у кардинальній зміні форм і засобів життєзабезпечення, тобто в типі еколого-економічної культури нашої життєдіяльності.

Тому сьогодні ми зобов'язані порушувати питання, що життєзабезпечення повинне розглядатися не стільки по параметрах організації нашої діяльності, скільки по параметрах її сумісності із природними процесами життя біоценозів. Іншими словами ми повинні змістити акцент аналізу й розуміння із внутрішніх процесів виробництва й

Рис. 3. Модель порушення антропо-природної екосистеми

відтворення предметів задоволення наших потреб на їхню сумісність із процесами життя, росту й відтворення природних систем. Саме в цьому напрямку відбуваються основні зміни в змісті екологічної свідомості й, відповідно, у напрямку сучасних технологічних розробок. Ці зміни означають, що ми вже фактично живемо в новій системі життєзабезпечення, де прямий зв'язок антропоценозу й біоценозу послаблюється, з'являються нові, опосередковуючі ланки й, що найголовніше, з'являються нові види діяльності, що забезпечують ці зміни.

У цьому плані базовим буде розрізнення збалансованих і незбалансованих типів життєзабезпечення. Збалансовані культури характеризуються споживанням за рахунок відновлюваних природних ресурсів і повною природною асиміляцією відходів життєдіяльності. Незбалансовані культури – споживанням не відновлюваних (по якості, кількості й часу) ресурсів і продукуванням неасимільюємих відходів. Незбалансовані культури ведуть до порушення екосистемності-антропо- і біоценозів, що запускає механізм їх руйнування й самознищення.

Розвиток екологічної культури йде шляхом усвідомлення штучно-природної сутності антропо-природних екосистем і розробки технологій, що знижують антропоцентричний тиск на природні системи. Принципово важливо, що ці характеристики екологічної культури безпосередньо стосуються й глобального рівня існування Людини на Землі, і макросоціального рівня соціально-економічних політик держав, і мезорівня підприємницької й бізнес-діяльності, і мікросоціального рівня моделей групової поведінки, і, наприкінці-кінців, життєдіяльності й поведінки кожного конкретного індивіда.

Принцип екологічності задає базову інтенцію для культури суспільства: тільки через розвиток навколишнього середовища ми створюємо повноцінні умови власного існування й розвитку. Світова спільнота шукає виходу із екологічної кризи у трьох напрямках. По-перше, це розробка й впровадження виробничих технологій, заснованих на використанні так званих «невичерпних» джерел енергії та матеріалів, які лежать у сфері «космосу». По-друге, це розробка й впровадження виробничих технологій переробки і вторинного використання відходів, тобто їх технологічної, а не природної асиміляції. По-третє, це відновлення самого природного середовища як біогеоценозу планети. Фактично тут ми маємо справу із глобальним проектом, реалізація якого призведе до значної зміни у провідному способі життя людства (див. рис. 4).

Проте, реалізація такого проекту передбачає кардинальні зміни у свідомості людей, у їх ставленні до себе й до оточуючого середовища. Мабуть можна стверджувати, ступінь реалізує мості цього проекту залежить не тільки і, навіть, не стільки від фінансових чи технічних можливостей людства, скільки від зміни ціннісних орієнтацій і екологізації свідомості кожної окремої людини, спільнот і суспільства у цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Генисаретский О. И. Схематизмы сознания // Навигатор: методологические расширения и продолжения. – М.: Путь, 2002. – С. 93–97.
2. Максименко С. Д. Генезис существования личности. – К.: КММ, 2006. – 240 с.
3. Налясковский А. Дикость и одичание как контекст образования. – Каменец-Подольский: Абетка, 2006. – 84 с.
4. Попов С. Сознание и социальная среда. – М.: Прогресс, 1979. – 232 с.
5. Редько В. В. Психологічні механізми прийняття рішень у побутовій діяльності: Автореф. дис. ... канд. психол. наук. – К., 2003. – 17 с.
6. Реймерс Н. Ф. Популярный биологический словарь. – М.: Наука, 1991. – 538 с.
7. Розин В. М. Личность как основатель и менеджер «себя» и субъект культуры // Человек как субъект культуры. – М.: Наука, 2002. – С. 42–112.
8. Соціологія: короткий енциклопедичний словник. – К.: Укр. Центр духовної культури, 1998. – 736 с.

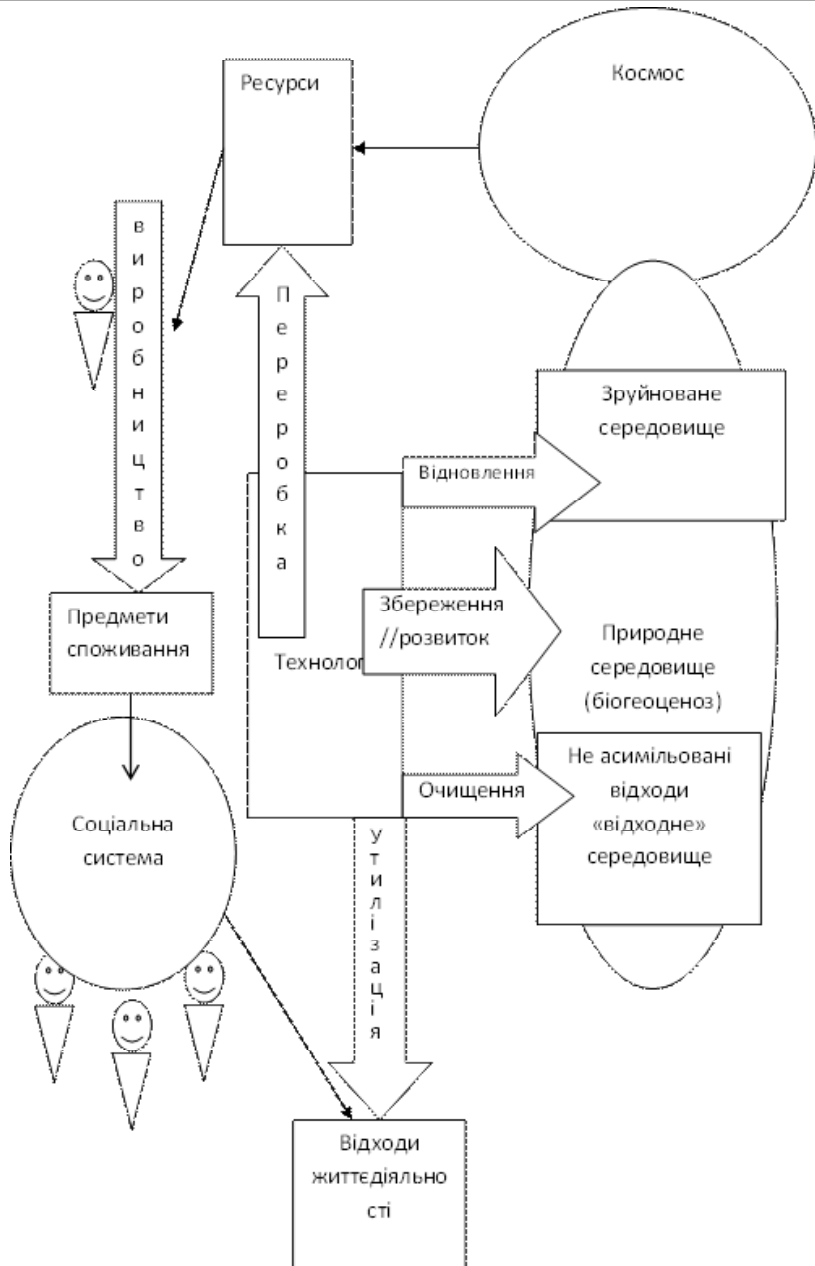

Рис. Модель проекту відновлення антропо-природної екосистеми

9. Швалб Ю. М. Еколого-психологічні виміри способу життя // Актуальні проблеми психології: Зб. наук. праць Інституту психології імені Г. С. Костюка АПН України. – Т. 1, Вип. 5, Ч. 2. – К.: Міленіум, 2005. – С. 294–301.
10. Hawley A. Human ecology // International encyclopedia of the social sciences. – N.Y., 1968. – Vol. 4. – P. 328–337.

REFERENCES

1. Genisaretskij O. I. Schematizmy soznaniya // Navigator: metodologicheskie rasshirenija i prodolzhenija. – M.: Put', 2002. – S. 93–97.
2. Maksimenko S. D. Genezis sushhestvovanija lichnosti. – K.: KMM, 2006. – 240 s.
3. Naljaskovskij A. Dikost' i odichanie kak kontekst obrazovanija. – Kamenec-Podol'skij: Abetka, 2006. – 84 s.
4. Popov S. Soznanie i social'naja sreda. – M.: Progress, 1979. – 232 s.
5. Red'ko V. V. Psihologichni mehanizmi prijnjatja rishen' u pobutovij dijal'nosti: toref. dis. ... kand. psihol. nauk. – K., 2003. – 17 s.
6. Rejmers N. F. Populjarnij biologicheskij slovar'. – M.: Nauka, 1991. – 538 s.
7. Rozin V. M. Lichnost' kak osnovatel' i menedzher «sebja» i sub#ekt kul'tury // Chelovekkak sub#ekt kul'turi. – M.: Nauka, 2002. – S. 42–112.
8. Sociologija: korotkij enciklopedichnij slovnik. – K.: Ukr. Centr duhovnoї kul'turi, 1998. – 736 s.
9. Shvalb Ju. M. Ekologo-psihologichni vimiri sposobu zhittja // Aktual'ni problemi psihologii: Zb. nauk. prac' Institutu psihologii imeni G. S. Kostjuka APN Ukraini. – T. 1, Vip. 5, Ch. 2. – K.: Milenium, 2005. – S. 294–301.
10. Hawley A. Human ecology // International encyclopedia of the social sciences. – N.Y., 1968. – Vol. 4. – P. 328–337.

УДК 159.9.016:316.6

ШВАЛБ Ю. М.

Институт психологии имени Г.С. Костюка НАПН Украины, г. Киев

ПРОСТРАНСТВЕННО-ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ОРГАНИЗАЦИЯ СРЕДЫ БЫТИЯ И ЖИЗНЕДЕЯТЕЛЬНОСТИ

В статье рассмотрено содержание и психические проявления толерантности как положительного личностного качества, охарактеризованы факторы ее развития у студентов вузов во время их профессионального становления. Проведенный анализ научно-методических источников показал актуальность формирования толерантности как положительной личностной черты на современном этапе развития общества. В то же время имеют место проявления интолерантности мировоззренческих и поведенческих стратегий юношества.

Ключевые слова: *психологическая готовность, установка, мотивация, готовность к профессиональной деятельности, способность.*

UDC 159.929

J. M. SHWALB

G.S. Kostiuk Institute of Psychology NAPS Ukraine, Kyiv

SPACE-PSYCHOLOGICAL ORGANIZATION OF THE ENVIRONMENT OF BEING AND OF THE LIFE ACTIVITY

The relation between intolerance and students' destructive proneness to conflict has been uncovered. The low level of tolerance provokes negative interrelations between juveniles and environment. The most complete base for detection of students' intolerance and destructive proneness to conflict is presented by their interrelations with groupmates and professors. It has been proved that for eliminating students' intolerance and destructive proneness to conflict is appropriate an integrated programme of special impact.

It has been determined that professor's personal example is a significant factor of tolerance formation among students. In particular professors of higher educational institutions carry out strategy of tolerance formation as characteristic feature of corporate culture among students.

Keywords: *tolerance, intolerance, destructive proneness to conflict, adolescent age, student community, professional formation.*